

Geografisk beskrivning av Malax socken 1734

Följande beskrivning av Malax socken ingår i *Pehr Niclas Mathesius* avhandling *Dissertatio geographica de Ostrobotnia* från år 1734, det år då han promoverades till filosofie magister vid Uppsala universitet.

Mathesius avhandling är känd som den första beskrivningen av Österbotten. Den behandlar sockenvis landskapets naturförhållanden och näringsliv samt i någon mån dess historia. Avhandlingen är översatt till svenska av Johan Fredrik Ticklén med titeln *Geografisk Beskrifning om Österbotten*. Beskrivningen är publicerad i sex häften av tidskriften *Suomi* år 1843. Beskrivningen om Malax socken ingår i femte häftet.

Mathesius skriver i en fotnot i sin avhandling att de uppgifter om Malax socken som ingår i hans avhandling är baserad på ett brev som han fått år 1733 av Jacob Wikar i Malax:

"Uppgifterne om denne Socken har jag erhållit af Pastor loci Mag. Jacob Wikar uti bref af den 9 November 1733"

Biografiska uppgifter om författarna

Pehr Niclas Mathesius föddes 22 mars 1711 i Pyhäjoki och dog där 23 nov 1772. Hans föräldrar var kyrkoherden i Pyhäjoki, prostens Nils Mathesius och hans hustru Anna Portinus. Familjen flyttade under stora ofreden över till den svenska sidan. Pehr Niclas blev student i Uppsala 1724. År 1727 fortsatte han sina studier vid akademien i Åbo. Senare återvände han till Uppsala universitet för fortsatta studier och vigdes till präst 1734. År 1736 utnämndes han till pastor vid Österbottens infanteriregemente och samtidigt till sin fars adjunkt i Pyhäjoki. Till kyrkoherde i Pyhäjoki utnämndes han den 25 januari 1744. Han gifte sig 1735 med Brita Kiemmer.

Mathesius var en av frihetstidens mest betydande finländska politiker. Som anhängare av mösspartiet deltog han i tre riksdagar. Mathesius drev starkt på förbättrandet av de ekonomiska förhållandena i Österbotten. På äldre dar deltog Mathesius i utredningen av släkten Sursills österbottniska förgreningar.

Jakob Wikar föddes 1675 i Kronoby. Han blev student i Åbo 1698, fil.mag. 1707, prästvigd 1710 och konrektor i Vasa 1708. Under stora ofreden flydde han, liksom många andra österbottningar till Sverige, där han vistades i Falun åren 1714–1721. Efter fredslutet 1721 återvände han till Vasa och blev 1721 rektor för trivialskolan. Han utnämndes till kyrkoherde i Malax 1725 och verkade i församlingen till sin död 28 april 1753.

Gift 1: o 1709 med Brita Ross, död 1722, gift 2: o 1723 med Margareta Essevius (frånskilda) och gift 3: o med Margareta Degerman i hennes andra äktenskap (död 1772).

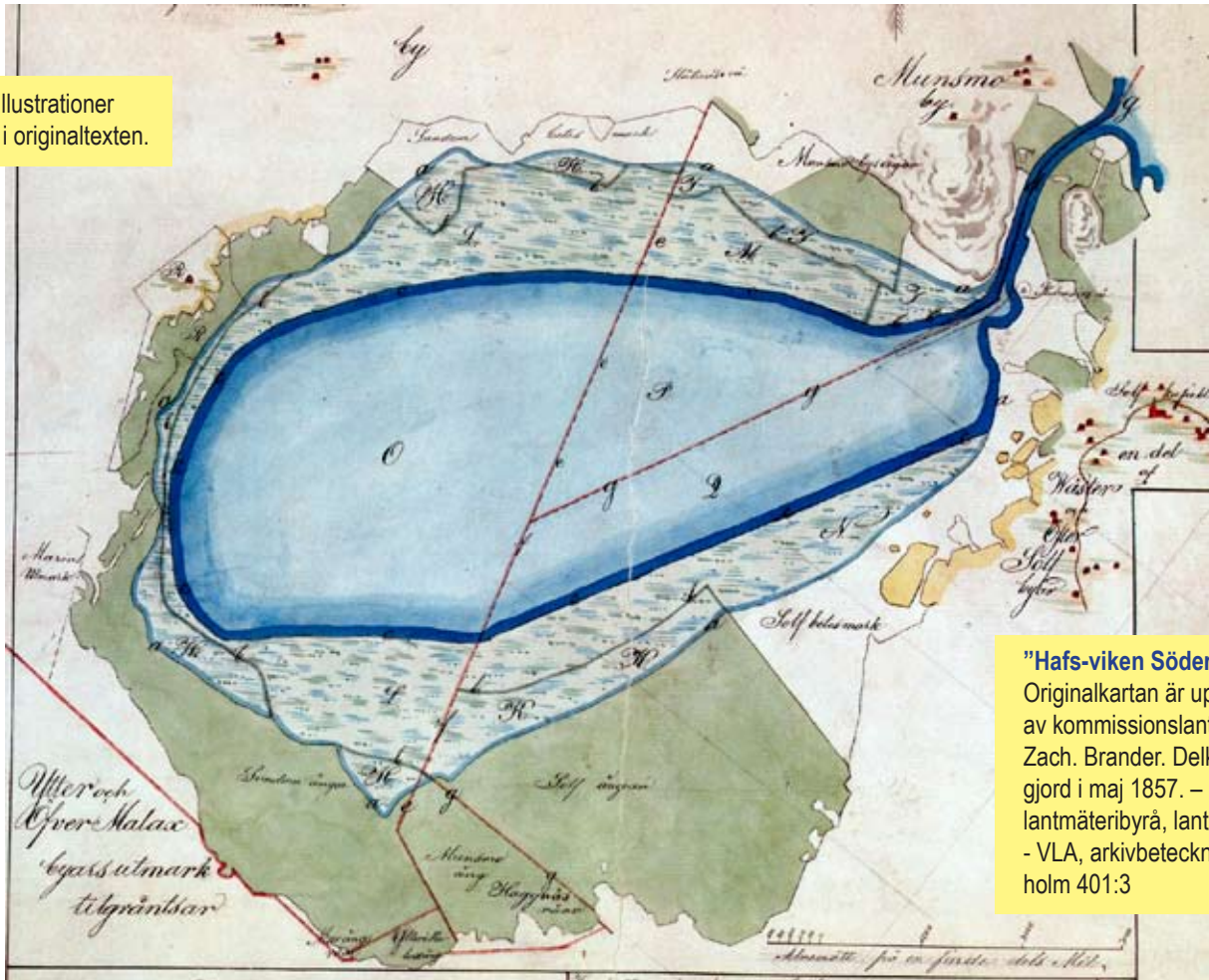
Avskrift av sockenbeskrivningen och biografiska uppgifter om författarna:

Håkan Genberg

Om Malax socken

Denne Socken gränsar i **S** till Närpes, i **N** till Mustasaari, i **Ö** till Laihela, i **W** till hafvet. Längden från *Ridbäcken* vid Närpes gränsen till ön *Storskjället* i skärgården håller 5 $\frac{3}{4}$, och bredden 2 mil, räknadt från *Tölby* i Mustasaari till *Petalax* i Närpes. Socken genomskäres af en å, 20 famnar bred på de bredaste ställen och 2 mil lång. Den bildar trenne grenar, liksom horn ; den ena kommer från **Ridträsket**, den andra är *Heligån*, som flyter österut, den tredje *Sarvijoki*, kommande från **SO**. Efter att hafva bildat flere forssar utlöper ån i nordvestlig riktning uti hafvet.

Artikelns illustrationer ingår inte i originaltexten.

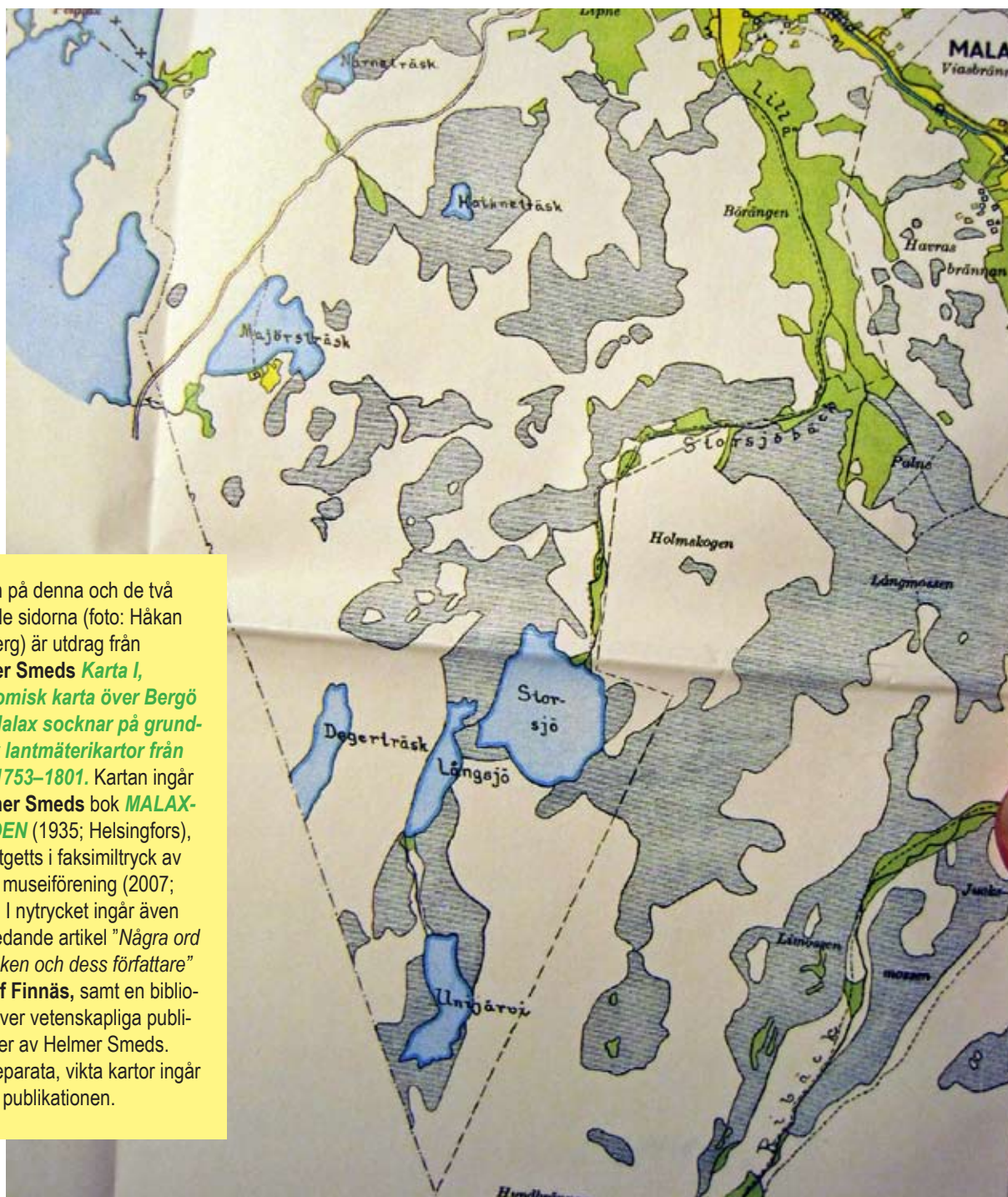

"Hafs-viken Söderfjorden".

Originalkartan är uppgjord 1775
av kommissionslantmätaren
Zach. Brander. Delkopian här är
gjord i maj 1857. – Österbottens
lantmäteribyrå, lantmäteriarkivet
- VLA, arkivbeteckning: Kors-
holm 401:3

Också här finnes en hafs-vik, *Söderfjorden* kallad, som Finnarne benämna *Maanlahti*, d. ä. *Landsfjerd*, hvaraf Svenskarne, då de kommit till orten, med uteslutande af bokstaven *n* och förändrad slutstafvelse, synas hafva bildat namnet *Malax*. Denne vik, som sträcker sig $\frac{1}{2}$ mil åt SO och är $\frac{1}{4}$ mil bred, skiljer *Munsmo* och *Sundom* från *Solf* och *Malax*, samt bildar vid *Råören* ett näs, som förenar Sundom och Munsmo med fasta landet. Från detta ställe fortgår fjerden i NW till *Wasa* bugt, hållande i djuplek 12 famnar. I denne vik uppehåller sig höstetider en otrolig mängd svanor, hvilkas fjädrar kanske gifvit namn åt det nära invid belägna *Solf* kapell. Fjäder betyder nemligen på finska *Sulka*¹⁾, som i ablativus casus betyder *Sulvasta*, hvarur, med ändrade vocaler och utlemnad slutstafvelse, blir *Sulvo*.

¹⁾ Till upplysning för de läsare, som ej känna finska språket, får jag nämna att ordet *sulka* icke betecknar fjäder i allmänhet, utan endast de fjädrar som finnas i vingarne och stjerten på fåglar och hvilka äro långa och prydliga. Öfvers. Anm.

Kartan på denna och de två följande sidorna (foto: Håkan Genberg) är utdrag från **Helmer Smeds Karta I, Ekonomisk karta över Bergö och Malax socknar på grundval av lantmäterikartor från åren 1753–1801**. Kartan ingår i **Helmer Smeds** bok **MALAX-BYGDEN** (1935; Helsingfors), som utgetts i faksimiltryck av Malax museiförening (2007; Vasa). I nytrycket ingår även en inledande artikel "Några ord om boken och dess författare" av **Leif Finnäs**, samt en bibliografi över vetenskapliga publikationer av Helmer Smeds. Två separata, vikta kartor ingår även i publikationen.

I Socknen finnas följande sjöar: *Unijärvi, Långsjön, Storsjön*, störst af alla, *Deers träsket, Majors träsket*, och *Heikiä*, hvilka för det mesta ligga i dess södra del.

Skärgården har en mängd öar: *Trutören*, som är den störste, och sträcker sig $\frac{1}{4}$ mil från SO till NW, samt ligger på äfven samma afstånd från fasta landet. *Trutskjär, Bastuskjär, Svartgrund, Rörören, Medeskjär, Söder- och Norrskjär, Storstensgrund, Alskjär, Långgrund, Lång- och Enskjär, Gräs- och Sillgrund, Malskjär, Algrund, Hög- och Halören, Berggrund, Hermakari, Olsö, Hamnskjär, Röketören, Stenskjär, Kutskinsören, Gräs- och Skafören, Bockskjär, Granören, Håppakari, Furukläbb, Liebkaslot, Grönlande, Rönbusören, Tuurlande, Kalfskjär, Björkören, Alören, Elfsgrund, Malaxkubbn* och *Storskjär*.

Sistnämnde ö är anmärkningsvärd för en begravningsplats, som finnes der, omgifven af en stenmur, och hvilken skall blifvit invigd af någon Biskop på den tiden många här sökte sin tillflykt för den fruktade fienden.²⁾

Ofvannämnde öar hafva härtills ej varit bebodde, hvarföre ock inga särskilda fiske-ställen här finnas, utan fisket idkas fritt och gemensamt.

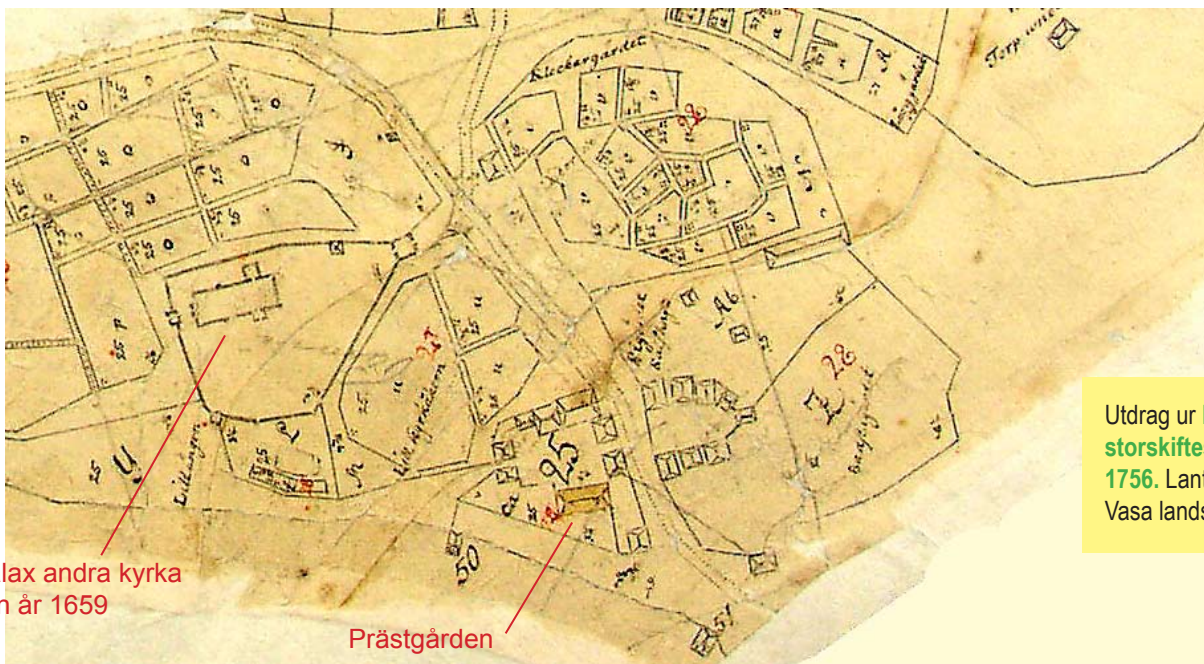
²⁾ Om jag gissar rätt, var det just Arvid Kurck, Biskop i Åbo, hvilken, af fruktan för Severin Norby, som om sommaren 1522 på det grymmaste härjade landet, flydde först till Raumo, men derifrån sedan med fartyg till Österbotten, och afseglade den 22 Julii samma år från Närpes skärgård, hvilken gränsar till Malax. Se Tegels Hist. Om Gust. I p. 33 och 36, äfvensom Spegels Kyrckjo-Historia p. 399. Troligt är, att han ansett vistelsen i skärgården vara säkrast, i synnerhet på denne ö, som är den från fasta landet mest aflägsne af alla ofvanuppräknade.

Åt Ö ligger *Vargön*, 2 mil från fasta landet, $\frac{1}{4}$ mil bred och $\frac{1}{2}$ mil lång från SO till NW. Denne bebos af 14 hushåll, hvilka åt sig uppbyggt ett bönehus, hvarest Gudstjenst hålles af Malax prester. Desse hafva i skärgården enskilde tillhörigheter, som utgöras af följande öar: *Deersörarne*, *Synast* och *Deerören*, *Gräs-* och *Trutören*, *Nölast* och *Långören*, *Svartnäs-skjär*, *Enören*, *Rönskjär*, *Svanören*, *Söderstenar*, *Norstenar*, *Rågskjär* och *Gadden*, *Söder-* och *Norr-Gering*, *Ytterön-skjär*, och 20 andra mindre holmar. Ön *Storsand* tillhör Kronan.

Storskjär (Storskär)
finns ca 18 km
härifrån mot NV.

Ginstigen

Utdrag ur Erik Klingius storskifteskarta från 1756. Lantmäteriverket. Vasa landsarkiv (VLA)

Den första kyrkan, uppbyggd år 1602, var ett kapell under Mustasaari intill år 1607, då den blef fränskild till särskild Socken af Kon. Carl IX, hvars förordnande sex år derefter förnyades och bekräftades af Konung Gustaf Adolph. Den nuvarande kyrkan grundlades år 1659. Solfkapell-kyrka uppfördes år 1626. Presterliga tjenstgöringen bestrides af 1 Pastor, 1 Kapellan och 1 Adjunct.

För bristande tillfälle till åkerbruk lifnära sig invånarene förnämligast genom skjälsskytte, äfvensom tjarubräkning och brädsågning.

Jarl och Erik Granlund, Bergö, på säljakt i fäleka i Bottenviken 1963. Foto: Tore Johnson. Se Granlunds fälbåt och Johnsons bilder i Kvarkens båtmuseum!

Sigillet föreställer en båt med mast och segel.

Socknen håller 75 ½ mantal.³⁾

■

³⁾ Uppgifterne om denne Socken har jag erhållit af Pastor loci Mag. Jacob Wikar uti bref af den 9 November 1733.